

ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ З БОКУ БАТЬКА ТА МАТЕРІ

PECULIARITIES OF ATTITUDE TO CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS ON THE PART OF THE FATHER AND THE MOTHER

Дослідження батьківського ставлення до дітей з особливими потребами може допомогти психологам надавати їм більш якісну підтримку, виховувати дитину з особливими потребами не як інваліда, а як звичайну, пристосовану до життя людину. Метою дослідження було вивчення ставлення батьків різної статі до виховання дітей з особливими освітніми потребами. У дослідженні брали участь батьки 62 дітей з особливими освітніми потребами, серед них 29 чоловіків та 33 жінки. Для виявлення різниці ставлення до дітей з особливими потребами з боку батька та матері за допомогою t – критерію Стьюдента було проведено порівняння за трьома методиками («Опитувальник батьківського ставлення», «Дослідження батьківських установок та реакцій PARI (parental attitude research instrument)», «Взаємодія батьки-дитина»). Спираючись на дані, що були отримані під час дослідження, було виявлено, що матері набагато спокійніше ставляться до появи в сім'ї дитини з особливими потребами, вони більш лояльні і приймають дитину такою, якою вона є. Вони не вимагають від дітей безумовної слухняності і намагаються менше її контролювати, даючи змогу самостійно приймати рішення. Матері проводять із дітьми більше часу та сильно прив'язані до них емоційно. Вони перебувають в емоційному симбіозі зі своєю дитиною і намагаються захистити її від навколишнього світу, вони захоплюються всіма починаннями дитини та сприймають її невдачі як випадковість. Дуже важливо те, що мама сприймає всі помилки дитини як випадковість, а не як закономірність, що відбувається через «особливість» дитини. Батьки (батько) дітей з особливими потребами менше вникають у емоційну сферу дитини, намагаючись задовольнити лише життєво важливі потреби. Батько частіше ігнорує спроби дитини висловлювати свою думку і вважає її нездатною до прийняття рішень самостійно. Він намагається за допомогою контролю та дисципліни підготувати дитину до дорослого життя. Порівняно з матір'ю батько такої дитини виявляє авторитаризм і вимагає від дитини слухняності, тоді як мати намагається все вирішити мирним шляхом, домовляючись із дитиною.

Ключові слова: діти з особливими потребами, батько, мати, батьківське ставлення, виховання.

Research on parenting attitudes towards children with special needs can help psychologists provide better support to such parents, help them raise a child with special needs not as a disabled person, but as an ordinary child adapted to life. The aim of the study was to study the attitude of parents of different genders to the upbringing of children with special educational needs. The study involved 62 parents of children with special needs, including 29 men and 33 women. To identify the difference in attitudes towards children with special needs on the part of the father and mother, using the Student's t -criterion, a comparison was made using three methods ("Parental Attitude Questionnaire", "PARI (parental attitude research instrument) study of parental attitudes and reactions", "Parent-Child Interaction"). Based on the data obtained during the study, it was found that mothers are much calmer about the appearance in the family of a child with special needs, they are more loyal and accept the child as he is. They do not demand unconditional obedience from children and try to control it less, giving them the opportunity to make their own decisions. Mothers spend more time with their children and are strongly attached to them emotionally. They are in emotional symbiosis with their child, and try to protect it from the world around them, they admire all the endeavors of the child and perceive his failures as a coincidence. It is very important that the mother perceives all the mistakes of the child as a coincidence, not as a regularity that occurs because of the "peculiarity" of the child. Fathers of children with special needs are less likely to delve into the emotional sphere of the child, trying to meet only vital needs. The father often ignores the child's attempts to express his opinion and considers it incapable of making decisions on their own. He tries, with the help of control and discipline, to prepare the child for adult life. Compared to the mother, the father of such a child shows authoritarianism and demands obedience from the child, while the mother tries to resolve everything peacefully by negotiating with the child.

Key words: children with special needs, father, mother, parental attitude, upbringing.

УДК 159.922:72

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.33.30>

Шукалова О.С.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього
менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради

Зайцева О.О.

Доктор філософії,
викладач кафедри педагогіки,
психології, початкової освіти
та освітнього менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради

Джаббарова Л.В.

к.психол.н.,
викладач кафедри педагогіки,
психології, початкової освіти
та освітнього менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради

Постановка проблеми. У нашій країні виховання дітей з особливими потребами завжди було однією з найважливіших проблем, які стоять перед лікарями та психологами. Останнім часом цій проблемі стали приділяти більше уваги, оскільки кількість дітей, народжених із різними особливостями, збільшується в усьому світі з кожним роком. Чимало батьків стикається з проблемою виховання особливих дітей, але більшість із них не готові впоратися з таким складним

завданням. Деякі батьки не можуть зміритися з народженням такої дитини та залишають її в пологовому будинку. Деякі після певного часу, проведеного з дитиною з особливими потребами, не витримують фізичного та психологічного навантаження та віддають дитину до спеціалізованої установи, де, на їхню думку, можуть надати більш кваліфіковану допомогу. Буває так, що один із батьків йде з сім'ї, залишаючи другого наодинці з проблемою і найчастіше це відбувається через

різницю в поглядах на виховання та ставлення до дитини.

Дослідження батьківського ставлення до дітей з особливими потребами може допомогти психологам надавати більш якісну допомогу таким батькам, допомагати їм впоратися з проблемою та навчити виховувати дитину з особливими потребами не як інваліда, а як звичайну дитину, пристосовану до нормального життя.

Аналіз досліджень та публікацій. Протягом багатьох років питання ставлення матерів та батьків до дітей з особливими потребами хвилювало вітчизняних та зарубіжних учених.

Одним із перших на проблему сімей, у яких виховуються діти з особливими потребами, звернув увагу М. Стоун. Він дуже ретельно дослідив питання стресу, що виникає в батьків, які зіштовхнулися із цією проблемою. Автор виділив три види стресу, що виникають у батьків і матерів, які виховують таких дітей:

- фінансовий – виховання дитини з особливими потребами потребує більше фінансових витрат, ніж виховання звичайної дитини;
- емоційний – батьки особливої дитини найчастіше відчувають відчай, безпорадність, почуття провини, часто впадають у депресію;
- фізичний – стрес впливає на здоров'я батьків [3].

І. Мамайчук у своїх дослідженнях наголошує на поганому фізичному стані батьків, які виховують дитину з особливими потребами. Психічні та психосоматичні захворювання були виявлені переважно в матерів дітей з особливими потребами [5].

Психолог І. Кон наголосив на тому, що емоційний стан сім'ї, психологічна обстановка та ставлення батьків до дітей часто визначають долю та життєвий шлях дитини. Батьки та й вся сім'я загалом залежно від своїх поглядів та способу виховання дитини може негативно чи позитивно впливати на її майбутнє. Автор дійшов висновку, що батьківське ставлення до дитини повністю впливає на її доросле життя [7].

О. Холостова виділила етапи життєвого циклу, властиві сім'ї з дитиною з особливими потребами:

- 1) народження дитини – усвідомлення факту, що в сім'ї народилася дитина з особливими потребами, прийняття, оповіщення родичів;
- 2) шкільний вік – прийняття рішення про форму навчання (інклюзивне чи індивідуальне), реакція однолітків;
- 3) підлітковий період – проблеми, пов'язані зі статевим дозріванням, дитина ізолюється від однолітків;
- 4) період випуску – проблема проживання дорослої дитини, питання соціалізації;
- 5) дорослий період – проблема працевлаштування [8].

Найчастіше турбота про дитину з особливими потребами лежить на матері. Вчений І. Скворцов пропонує чотири характеристики матерів, що по-різному ставляться до дітей з особливими потребами:

- домінуючий тип – мати повністю бере відповідальність за дитину, батько та дитина не приймають рішення самостійно;
- агресивний тип – мати звинувачує дитину в недозі, поводить з нею агресивно;
- дружелюбний тип – мати нероздільно любить дитину, незважаючи на її особливості;
- підлеглий тип – мати жертвує собою.

Крім того, автор виділяє шість загальних напрямів ставлення батьків до дитини з особливими потребами:

- 1) жаль – батьки ставляться до дитини з жалістю;
- 2) опіка – батьки цілком і повністю беруть на себе відповідальність за дитину, не користуючись послугами спеціалістів та допомогою сім'ї;
- 3) контроль – батьки не дають дитині самостійності;
- 4) надмірне занепокоєння – батьки бояться нашкодити дитині;
- 5) надзвичайна відданість – батьки віддають весь свій час дитині і займаються тільки нею;
- 6) жорстоке звернення – батьки виплескують весь негатив на дитину, звинувачуючи її [9].

Незважаючи на те, що є велика кількість досліджень ставлення батьків та матерів до дітей з особливими потребами, деякі сторони цього питання залишаються недослідженими.

Ціль статті – визначити різницю ставлення до дитини з особливими потребами з боку батька та матері.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні брали участь батьки 62 дітей з особливими потребами, серед них 29 чоловіків та 33 жінки. Для виявлення різниці ставлення до дітей з особливими потребами з боку батька та матері за допомогою t – критерію Стюдента було проведено порівняння за трьома методиками («Опитувальник батьківського ставлення», «Дослідження батьківських установок та реакцій PARI (parental attitude research instrument)», «Взаємодія батьки-дитина»).

Результати емпіричного дослідження різниці ставлення до дітей з особливими потребами з боку батька та матері за методикою «Опитувальник батьківського ставлення» представлені в табл. 1.

Наведені в таблиці 1 результати дають змогу встановити, що оцінки за показниками «Прийняття-відкидання», «Образ соціально бажаної поведінки» та «Симбіоз» у матерів вищі, ніж у батьків.

Отже, матір більш терпимо ставиться до появи в сім'ї дитини з особливими навчальними потребами, ніж батько. Вона підтри-

Таблиця 1

Оцінка різниці ставлення до дітей з особливими потребами з боку батьків та матерів за методикою «Опитувальник батьківського ставлення»

Показники батьківського ставлення	Результати		t	p
	матері	батьки		
Прийняття -відкидання	14±4,1	10,7±3,2	3,38	0,198
Образ соц. бажаності поведінки	4,7±1,6	3,7±1,7	2,34	0,83
Симбіоз	3,6±1,8	2,6±1,3	2,73	0,141
Авторитарна гіперсоціалізація	5,8±1	6,1±0,8	1,41	0,381
«Маленький невдаха»	2,8±1,6	4,3±2	3,01	0,192

Таблиця 2

Оцінка різниці ставлення до дітей з особливими потребами з боку батьків та матерів за методикою «Дослідження батьківських установок та реакцій PARI (parental attitude research instrument)»

Показники батьківського ставлення	Результати		t	p
	мами	батьки		
Надання дитині змоги висловлюватися	17,3±1,5	15±2,4	4,76	0,017
Оберігання дитини від труднощів	18±1,6	18,2	0,5	0,736
Страх зашкодити дитині	18,8±1,2	18,8±1,02	0	0,444
Зайва суворість	8,2±2	11,1±4,1	3,38	0,0002
Заохочення активності дитини	17,3±1,5	14,8±2,4	4,76	0,017
Уникнення спілкування з дитиною	14,5±3,4	16,3±3,1	2,13	0,569
Дружні стосунки між батьками та дитиною	16,3±2,6	13±2,3	3,58	0,681

мує всі її захоплення та починання, особливо якщо ті сприяють її розвитку, цікавиться життям дитини та всіма силами бере в ньому участь, тоді як батько лишається осторонь. Мати заохочує всі ініціативи дитини, допомагаючи виконувати її задуми та добиватися поставленої мети. Мати перебуває в емоційному симбіозі з дитиною і намагається захистити її від навколишнього світу, вона захоплюється всіма починаннями дитини та сприймає її невдачі як випадковість. Батько дитини з особливими потребами найчастіше дотримується психологічної дистанції. За показниками «Авторитарна гіперсоціалізація» та «Маленький невдаха» батьки мають оцінки вищі, ніж матері. Отже, батько, незважаючи на особливості дитини, ставиться до неї суворіше і вимагає дотримання дисципліни, як вимагав би від звичайної дитини. Він часто акцентує на помилках дитини та контролює їх виправлення.

Результати емпіричного дослідження різниці ставлення до дітей з особливими потребами батька та матері за методикою «Дослідження батьківських установок та реакцій PARI (parental attitude research instrument)» представлені в табл. 2.

Дані, наведені в таблиці 2, уможливають висновок, що за показниками «Надання дитині змоги висловлюватися» та «Дружні стосунки між батьками та дитиною» в матерів дітей з особливими навчальними потребами оцінки вищі, ніж у батьків. Отже, мати, не надаючи

значення особливостям дитини, дає їй змогу приймати рішення самостійно і брати участь у сімейних розмовах, спільно обговорюючи проблеми. Вона заохочує самостійність дитини та приймає всі її починання. Мати «особливої дитини» хоче бути ближче до неї, знати все, що її хвилює, про що вона думає. Батько частіше ігнорує спроби дитини висловлювати свою думку і вважає її нездатною до прийняття рішень самостійно. За показниками «Зайва суворість» та «Уникнення спілкування з дитиною» найвищі оцінки мають батьки. Порівняно з матір'ю батько такої дитини виявляє авторитаризм і вимагає від дитини слухняності та дисципліни, тоді як мати намагається все вирішити мирним шляхом, домовляючись із дитиною.

Результати емпіричного дослідження різниці ставлення до дітей з особливими потребами з боку батька та матері за методикою «Взаємодія батьки-дитина» представлені в табл. 3.

Виходячи з результатів, наведених у таблиці 3, можна зробити висновок, що за показниками «Невимогливість-вимогливість», «М'якість-суворість» і «Непоследовність-последовність» батьки мають вищі оцінки, ніж матері. Отже, мати дитини з особливими потребами, на відміну від батька, не вимагає від дитини дисципліни та послуху. Батько намагається за допомогою контролю та дисципліни підготувати дитину до дорослого життя. У вихованні дитини з особливими навчальними потребами

Таблиця 3

Оцінки різниці ставлення до дітей з особливими потребами з боку батьків та матерів за методикою «Взаємодія батьки-дитина»

Показники батьківського ставлення	Результати		t	p
	мами	батьки		
Невимогливість – вимогливість	11,5±2,5	14,9±2,9	4,74	0,5
М'якість – суворість	10±2,9	11,7±2,8	2,25	0,952
Автономність – контроль	18,8±2,2	18,2±2,2	0,9	1
Емоційна дистанція – близькість	19,4±4,2	15,7±2,7	3,91	0,025
Тривожність за дитину	20,4±1,8	21,1±1,5	1,81	0,362
Непоследовність – последовність	12,8±1,9	17,3±1,8	9,27	0,848
Задоволеність стосунками з дитиною	17,4±4,2	16,1±3,4	1,16	0,257

батько поводить більш непослідовно, ніж мати. З одного боку, він виявляє жалість і співчуття до своєї дитини, а з іншого – розуміє, що контроль та дисципліна допоможуть дитині досягти більшого успіху в дорослому житті. За показником «Емоційна дистанція-близькість» матері мають вищі оцінки. Це можна пояснити тим, що мати має емоційну єдність із дитиною і намагається не відпускати її від себе. Батько менше вникає в емоційну сферу дитини, намагаючись задовольнити лише життєво важливі потреби.

Висновки. Спираючись на дані, отримані в дослідженні, можна сформулювати такі висновки:

– матері набагато спокійніше ставляться до появи в сім'ї дитини з особливими потребами, вони більш лояльні і приймають дитину такою, якою вона є. Вони не вимагають від дітей безумовної слухняності і намагаються менше її контролювати, даючи змогу самостійно приймати рішення. Матері проводять із дітьми більше часу та сильно прив'язані до них емоційно. Дуже важливо те, що мати сприймає всі помилки дитини як випадковість, а не як закономірність, що відбувається через «особливість» дитини;

– батьки (батько) дітей з особливими потребами менше вникають у емоційну сферу дитини, намагаючись задовольнити лише життєво важливі потреби. Вони прагнуть за допомогою контролю та дисципліни підготувати дитину до дорослого життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арбатская Е.С., Дичина Н.Ю. Диагностика выявления проблем в детско-родительских отношениях : методическое пособие. Иркутск : УМЦ РСО, 2017. 104 с.
 2. Волкова Л.С., Шаховская С.Н., Логопедия : учебник для студентов дефектологических факультетов педагогических высших Москва : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2011. 680 с.
 3. Гордеева Т.В., Мишина Г.А. Роль близкого взрослого в становлении образа «Я» у ребёнка с

задержкой психического развития. *Дефектология*. 2005. № 1. С. 47–52.

4. Діти з особливими потребами у початковій школі: поради батькам : Книга 3 / Л.С. Вавіна, А.М. Висоцька, В.В. Жук та ін.; За ред.: В.І. Бондаря, В.В. Засенка. Київ : Науковий світ, 2006. 212 с.

5. Мамайчук И.И., Мартынов В.Л., Пятакова Г.В. Социально-психологическое исследование семьи больных ДЦП и психокоррекционная работа с родителями: Психологические исследования в практике врачебно-трудовой экспертизы и социально-трудовой реабилитации. Москва, 1989.

6. Мякушко О.І. Психологічний супровід корекційно-реабілітаційного навчання дітей шкільного віку з помірною розумовою відсталістю : посібник. Педагогічна думка, 2009.

7. Кон И.С. Люди и обстоятельства. Детство и юность. 80 лет одиночества. Москва : Время, 2008. 448 с

8. Холостова Е.И. Технологии социальной работы : учебник. Москва : ИНФРА, 2004. 400 с.

9. Скворцов ИА., Осипенк Т. Н., Дедов Н.П. Психологические особенности родителей при неврологической инвалидности ребенка. *Исцеление*. Москва, 1995. Вып. 2. С. 397–423.

10. Сиротюк А.Л., Сиротюк А.С. Люди с синдромом Дауна в обществе и общество в людях с синдромом Дауна в сборнике. *Актуальные вопросы специальной психологии и педагогики*. Материалы Всероссийской научно-практической конференции / Ред. О.О. Гонина. 2018. С. 5–18.

11. Страшко Є.Ю. Реабілітація дітей, хворих на ДЦП, шляхом впливу на руховий стереотип. *Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник української медичної стоматологічної академії*. 2017. Т. 17. № 2 (58). С. 180–184.

12. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху та інтелекту / За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. Київ : ТОВ «Поліпром», 2007. 171 с.

13. Eunson, P. Aetiology and epidemiology of cerebral palsy. *Paediatrics and Child Health*. 2016. September (т. 26, № 9). С. 367–372.

14. Green, R.M. Parental autonomy and the obligation not to harm one's child genetically. *J Law Med Ethics : journal*. 1997. Vol. 25, no. 1. P. 5–15.